

SEBASTE'DEN (UŞAK) KAPI TIPLİ YENİ BİR MEZAR STELİ*

A New Door-Type Grave Stele from Sebaste (Uşak)

Münteha DİNÇ**

Ahsen FINDIK***

ÖZ: Uşak'ın Sivashlı ilçesi Selçikler köyünde bulunan Sebaste antik kenti Roma İmparatorluk Dönemi'nde Phrygia Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Makalenin konusunu Selçikler'de 1995 yılında yapılan cami hafriyat çalışmaları sırasında açığa çıkan bir adet kapı tipli mezar steli oluşturmaktadır. Stel, üçgen bir alınlık içerisinde kemer betimine sahiptir. Kapı çerçevesi, üç fascialı olarak yapılmıştır. Çerçeve içerisindeki kapı betimi ise stel gövdesi üzerinde bezeme içeren dört panelden oluşmaktadır. Stelimizi Sebaste ve yakın çevresinden bulunan kapı tipli stellerden ayıran özelliği ise panellerdeki betimleridir. Stel tipolojik, ikonografik ve stilistik incelemelerine göre MS 2.-3. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bu yüzyıllar Sebaste'nin de en görkemli dönemlerini yansıtmaktadır. Kentte böyle bir mezar stelinin bulunması kentli elit sınıfın varlığı, yaşam biçimi ve ölü gömme geleneği konusunda aydınlatıcı bilgiler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kapı Tipi, Mezar Steli, Roma Dönemi, Sebaste, Phrygia

ABSTRACT: The ancient city of Sebaste, located in the Selçikler village in Sivashlı district of Uşak province, is include in the borders of Phrygia Region during the Roman Empire Period. The subject of the article is a door-type grave stele, which was unearthed during the mosque excavation in Selçikler in 1995. The stele has an arch depiction in a triangular pediment. The door frame is made with three fasciae. The door depiction in the frame consists of four panels with decoration on the stele body. Also the feature that distinguishes our stele from the door-type steles found in Sebaste and its immediate surroundings is the descriptions on the panels. According to the typological, iconographic and stylistic examines of the stele, is dated to the 2nd- 3th century AD. These centuries indicate the most magnificent periods of Sebaste. The discovery of such a gravestone in the city

* Uşak Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon birimi tarafından 2020/SOSB001 numaralı proje kapsamında Uşak Arkeoloji Müzesi taş eserler deposu ve Sebaste arşivinde çalışmalar yapılmıştır. Bap birimine ve gerekli izinleri sağlayan Müze Müdürü Şerif Söyler, Müdür Yardımcısı İlhan Çavuş'a teşekkürlerimizi sunarız.

** Doç. Dr., Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Uşak, munteha.dinc@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4991-6645

*** MA Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Uşak, ahsen.cen@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9625-8724

Geliş Tarihi / Received: 28.04.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 03.05.2021

Yayın Tarihi / Published: 30.07.2021

provides lightening knowledges about the existence of the urban elite class, the way of life and the burial custom.

Keywords: The Door Type, Grave Stele, Roman Period, Sebaste, Phrygia

Giriş

Roma İmparatorluk Dönemi'nde Phrygia Bölgesi olarak tanımlanan geniş bir alandan bulunan mezar stelleri sayıca hem çok fazla hem de oldukça çeşitlidir. Bölgesel ve yerel özelliklerin belirleyici olduğu bu tür mezar stelleri arasında özellikle kapı tipli olanlar yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır (Waelkens, 1986; Lochman, 2003: 147-184; Kelp, 2015: 65-101). Günümüzde pek çok çalışmaya konu olan kapı tipli mezar stelleri tipolojik, ikonografik ve stil açısından değerlendirildiğinde yerelde ayırt edici detayların belirleyici olduğu daha çok önem kazanmaya başlamıştır. Bu sebeple Sebaste'den mezar steli, tipolojisi ve ikonografisi ile özgün ve şimdilik ünik bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu tek bir örnek üzerinde yapılan analojik çalışmada bölgesel farklılıkları ön plana çıkaran bütüncül bir yaklaşım ile Uşak ili sınırları içinde bulunan kapı tipli stel, mezar taşı ve alınlık bloklarından oluşan kompozit mezar bloklarının kendi tipolojileri oluşturularak yeniden çalışılmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Phrygia Bölgesi'nin karakteristik mezar steli tipolojisini yansıtan kapı tipli örnekler ya bölge müzelerinde ya da antik kentlerin yakın çevresinde yüzeyde dağınık olarak ve çoğunlukla günümüz çeşmelerinde yapı malzemesi olarak kullanılmış halde bulunmaktadır. Sebaste antik kentine ait olduğunu düşündüğümüz çalışmamızın konusunu oluşturan mezar steli de Selçuklular'da yapılan cami hafriyatı çalışmaları sırasında temel çukurundan bulunmuştur. Kapı tipli mezar stelleri arasında genel tipolojiden farklı olması, üzerinde yer alan süslemeleri ve mezar ikonografisini yansıtan araç gereçleri ile dikkati çekmektedir.

1. Kentin Konumu, Kısa Tarihçesi ve Araştırmalar

Uşak ili, Sivaslı ilçesinin Selçuklular kasabasında yer alan Sebaste antik kenti, Roma İmparatorluk Dönemi'nde Phrygia'nın merkezi kentlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Taştömür, 2017: 83). Kent günümüzde olduğu gibi eski çağlarda da yüksek dağların arasında uzanan geniş ovalık arazilerle kaplıydı. Kentin verimli topraklara sahip olmasındaki en önemli unsur kaynağını kuzeydeki Dindymos (Murat) Dağı'ndan alan ve 170 km kuzey-güney doğrultulu olarak hareket eden ve güneydeki Maiandros'a (Büyük Menderes) dökülen Sindros (Banaz) Çayı'dır (Erten, 2007: 24). Yerleşim tarihi Neolitik Dönem'e kadar geri giden Sebaste ve yakın çevresi

sürekli olarak Phrygia Bölgesi sınırları içerisine dâhil edilmiş, zamanla bölgenin ikiye ayrılması ile de Phrygia Magna'nın önemli bir kenti olarak var olmuştur.¹ MS 4. yüzyıldan itibaren bölge tekrar ikiye ayrılarak bu kez de Pacatiana² ve Salutaris olarak adlandırılmıştır. Sebaste ise Phrygia Pacatiana bölgesi sınırlarında yer almıştır.

Son dönem yüzey araştırması çalışmalarına göre Geç Neolitik Çağ'dan itibaren yerleşim gördüğü anlaşılan kentin, kesintisiz bir şekilde Demir Çağları boyunca da varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Kentin merkezi konumunda yer alan birkaç alandan Phryg ve Lydia Dönemi'ne işaret eden buluntular ele geçmiştir (Taştëmür, 2021). Sebaste yerleşiminde Pers buluntuları ise az olmakla birlikte iki bölgede görülmektedir. Bunlardan ilki Selçukler Höyük, diğeri ise Dedeballar-Sıktırma yerleşimidir. Hellenistik Dönem yerleşimi konusunda yazıtlar suskunluğunu korusa da Sebaste'nin yakın çevresinden bulunan seramik kap parçaları bu dönemi aydınlatıcı bilgiler içermektedir (Eğeci-Hacı, 2021). Sebaste, büyük olasılıkla Roma Dönemi öncesinde bölgede var olan küçük yerleşimlerin *synoikismos* yoluyla bir araya getirilerek daha merkezi ve büyük bir kent kurma düşüncesi ile Augustus tarafından MÖ 20 yıllarında kurulmuştur.³ Epigrafik, nümizmatik ve seramik buluntular kentin MS 2. ve 3. yüzyılda en görkemli dönemlerini yaşadığını göstermektedir (Ramsay, 1883: 409; Head, 1911: 684; Eyüpoğlu ve Taştëmür, 2020: 39-66).

Sebaste antik kenti için, 19. yüzyıl gezginlerinin yapmış olduğu epigrafik çalışmalar önemli bir başvuru kaynağı olmakla birlikte, yine de kentin yeterince araştırılmadığı gerçeğiyle bizleri yüz yüze bırakmaktadır. Kentte ilk kazı çalışmaları İstanbul Arkeoloji Müzeleri adına Dr. Fıratlı tarafından başlatılmış ve bu süreçte 1966-1978 yılları arasında on üç kazı sezonu boyunca kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir (Taştëmür, 2017: 85). Söz konusu kazıların 1978 yılında sona ermesinin ardından büyük bir sessizliğe bürünen kent ve çevresi, 2016 yılında Uşak Yüzey Araştırması çalışmaları ile yeniden bilim dünyasında yer almaya başlamıştır (Dinç ve Taştëmür, 2017: 253-257). 2017 yılından itibaren "Sebaste Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması" projesi ile yoğun yüzey araştırmaları başlatılmış ve

¹ Her ne kadar kent tarihsel süreçte Phrygia bölgesi içine dâhil edilse de Lydia kültürünün de etkisini taşımaktadır. Bu konuda bk. Taştëmür, 2021 (Baskıda).

² Constantin zamanında doğuya vali olarak gönderilen Pacatianus'un isminden dolayı bu şekilde adlandırılmıştır.

³ İmparator Augustus'un Actium Savaşı'ndan sonra Asia'yı ziyareti sırasında Apollon kehanet merkezinden görüş alarak kenti kurduğu epigrafik belgelere dayanılarak ileri sürülmektedir. Bu konuda bk. Magie, 1950: 472; Merkelbach, 1997: 140-144.

günümüzde de söz konusu çalışmalar Sebaste ve çevresinde sürdürülmektedir (Taştür ve Dinç, 2018: 66; Taştür ve Dinç, 2019: 479-480).

2. Kapı Tipli Mezar Stellerinin Tipolojisi, Anlamı ve Gelişimi

Kapı, antik dönemden itibaren birçok kültürde mezar sembolü olarak kullanılmıştır. Sembolik anlamı, kapının pratik işlevinin yanı sıra yaşamdan öteki hayata geçiş arasındaki metafora dayanmaktadır. Bu fikir tüm kültürlerde evrensel olarak kabul edilmektedir (Wujewski, 1991: 34). Kapı, “hayatta kalanlar için mezara sembolik bir giriş mi? Saygılarını sundukları ve mezar sunularını getirdikleri yer mi? Yoksa öteki hayata açılan kapı mı?” gibi soruları akla getirmektedir. Aslında tüm bu soruların genel bir cevabı olarak mezarlarda kullanılan bu kapı betimlemeleri, büyük boyutlu mimari eleman içeren mezarları, yaşamdan ölüm ile öteki hayata geçişi, ev ve aileyi sembolize etmektedir (Roosevelt, 2006: 66). Kapının sadece evin değil, ailenin de sembolü olarak kullanılmış olabileceği düşüncesi, Yunan dramalarında misafirperverliğin, evin ve ailenin sembolü olarak geçmesi ile desteklenmektedir (Roosevelt, 2006: 79).

Kapı tipli mezar steli, mimari bir amaca hizmet etmeyen, sahte veya sembolik kapı olarak adlandırılan bir veya daha fazla kapının temsili ile dekore edilmiş mezar taşı formudur (Roosevelt, 2006: 65; Waelkens, 1986: 1). Kapı temsili genellikle bir çerçeve veya pilasterler içerisinde yapılmış olup, genellikle üst kısmında alınlık ya da silme görülmektedir. Kapı betimi stel gövdesi üzerinde dört veya daha fazla panelden oluşmaktadır, paneller içerisinde ölen bireylerin gündelik yaşamlarına dair nesnelere betimlemeleri görülmektedir (Waelkens, 1986: 1). Bazı kapı tipli steller yekpare olup, tek bir mermer bloktan kapıyı, kapı kenar silmelerini ve tepede alınlığı temsil etmektedirler (Linde, 2019: 220). Bir diğer kapı tipli mezar stelleri ise kompozit olup, ayrı bileşenler olarak alınlık blokları, kapı taşları, kapı dikmeleri ve kaidelerden oluşmaktadır (Linde, 2019: 221). Kapı tipli mezar stellerinin Arkaik Dönem’den itibaren kullanıldığı ve büyük çoğunluğunun Roma İmparatorluk Dönemi’nde görüldüğü bilinmektedir (Smith, 1988: 350). Bu tip mezar stellerinin eski bir Phryg geleneği olduğu öne sürülmektedir (Waelkens, 1986: 13-14). Kelp, Roma Dönemi Phrygia’ında seçkin insanların bu eski tanıdık formları kullanarak, kentsel bağlamda statü sembolleri olarak kolayca ailenin servetlerini, benlik anlayışlarını ve tanınmalarını sağladıklarını düşünmektedir (Kelp, 2016: 601-612).

Kapı tipli mezar stellerinin konumları hakkında pek çok görüş yer almaktadır. Roosevelt, kapı tipli mezar stellerinin mezar komplekslerinden ayrılmış, bağımsız mezar anıtları olduklarını ve ayrı olmalarının nedenini ise sembolik bir anlama sahip olduklarından kaynaklandığını düşünmektedir (Roosevelt, 2006: 66). Ayrıca bu stellerin mezarın yakınında duran bağımsız bir anıtın parçası olabileceğini, mezarın mimarisine dâhil edilmediğini ya da giriş olarak kullanılan geçişi kapatmak amacı ile kullanılmadığını savunmaktadır (Roosevelt, 2006: 73). Polat ise, kapı tipli mezar stellerinin boyutlarının mezar giriş boyutları ile karşılaştırıldıklarında daha küçük boyutlu kalmalarından dolayı bir mezara bağlantılı olmasının mümkün olmadığını ve bu sebeple bağımsız olduklarını düşünmektedir (Polat, 2005: 5). Ancak bu stellerin hiçbirinin insitu durumunda bulunmaması ve daha sonrasında salt mimari veya estetik kullanım amacı ile yerinden alınıp devşirme olarak kullanılması stellerin tam kullanımı ve konumu hakkında sadece varsayım yapılabileceğini göstermektedir (Polat, 2005: 11). Waelkens, Anadolu'daki mezarları “*domusaeterna*” yani ebedî ev olarak tanımlayarak, sembolik kapı tipli mezar stellerinin ev benzeri mezarın sembolü olduğunu savunmaktadır (Roosevelt, 2006: 78; Waelkens, 1986: 17-31). Kapı tipli mezar stellerinin, fazla maliyetinden dolayı büyük boyutlu mezar yapılarını temsil ettikleri de düşünülmektedir (Roosevelt, 2006: 79).

3. Sebaste Kapı Tipli Mezar Steli

Çalışma kapsamında değerlendirilen, Uşak Arkeoloji Müzesi taş eserler deposunda koruma altına alınan kapı tipli mezar steli, 1995 yılında Selçukler Camii hafriyat çalışmaları sırasında açığa çıkmıştır (Resim 1). Orta grenli beyaz mermerden yapılmıştır. Eserin korunan yüksekliği 110 cm, genişliği 94 cm, kalınlığı 33 cm'dir. Alınlık üzerinde ve kenarlarında kırılarak kopmalar şeklinde tahrip olmuştur. Genel olarak yüzeyinde aşınma ve harç kalıntıları gözlenmektedir.

Söz konusu stelin üst – alt ve yan kısımlarında kırık ve eksiklikler mevcuttur. Buna rağmen kapı temsili bir çerçeve ve pilasterler içerisinde yapıldığı görülmektedir. Stel, üçgen bir alınlık içerisinde kemer betimine sahiptir. Kapı çerçevesi ise, üç fascialı olarak yapılmıştır. Çerçeve içerisindeki kapı betimi ise stel gövdesi üzerinde bezeme içeren dört panelden oluşmaktadır. Bezeme içeren bu dört panelin arasında çift dar dikdörtgen biçiminde yapılmış paneller de görülmektedir. Kapı betimlerinin tam ortasında yer alan sütun benzeri başlığa ve kaideye sahip bantlı kapı silmesi, kapıyı iki kanada ayırmaktadır. Waelkens tarafından bu tip silmeler başlıklı ve kaideli sütun benzeri olarak tanımlanmaktadır ve söz konusu

stelde yer alan kapı silme benzerleri Synnada (Waelkens, 1986: Taf.70: 497) ve Amorion (Waelkens, 1986: Taf.77: 531)'da görülmektedir.

Stelin tipolojik açıdan incelenmesi formuna göre belirlenmiş olup, burada özellikle stelin alınlık kısmı ve kapı çerçevesi belirleyici rol oynamaktadır. Sebaste ve yakın çevresinde ulaşılan mezar stelleri hem Uşak'ın diğer bölgelerinde hem de komşu bölgelerdeki kapı tipli mezar stelleri ile benzerlik içerisinde olup bazı detaylarda Sebaste'ye özgü farklılıklar da göze çarpmaktadır. Stel tipolojisinin belirlenmesinde Waelkens ve Lochman tarafından yapılan tipolojik sınıflandırma kullanılmıştır (Waelkens, 1986: 180–181; Lochman, 2003: 147). Yapılan değerlendirmeler sonucunda Waelkens'in yapmış olduğu tipolojinin yetersiz kaldığı görülmüştür.

Uşak Müzesi'nde Envanter No.66 ile kayıtlı olan stel, Waelkens'in yapmış olduğu tipolojiye göre Tip C grubuna dâhil olmaktadır (Waelkens, 1986: 4 – 5). Tipolojik açıdan bazı farklılıklar göstermektedir. Bu tipolojik farklılık, üçgen alınlık içerisinde kemer detayının da eklenmesi şeklinde tanımlanabilir. Waelkens üçgen alınlık içerisinde yapılan kemere sahip stelleri özellikle Aizanoi kentinde Tip C grubuna dâhil etmiş fakat kapı çerçevesinin ve alınlığı taşıyan kapının her iki tarafında yer alan pilasterlerin sütun şeklinde ya da sadece bitkisel bezeme ile işlenişine ve kapı çerçevesine göre Tip CAizanoi 1, 2, 3, 4a – 4b, 5, 6a – 6b olmak üzere alt gruplara ayırmıştır (Waelkens, 1986: 46 – 47). Lochman tarafından ise bu tipolojiye sahip steller Tip IIa ve Tip IIb olarak iki gruba dâhil edilmiştir (Lochman, 2003: 40 – 41). Stel, kapı çerçevesinin ve kapının her iki yanında yer alan pilasterlerin sütun şeklinde işleniş bakımından Waelkens'in Tip C Aizanoi 6a – 6b (Waelkens, 1986: Taf.21: 109, 203, 204; Taf.22: 113, 115, 116), Lochman'ın Tip IIb ile benzerlik göstermektedir (Lochman, 2003: 39, Textabb. 9) . Ancak stelin sahip olduğu üçgen alınlık içerisindeki kemer betiminin, bu tipe ait örneklerde görüldüğü gibi derin kabartma şeklinde değil, daha alçak kabartma şeklinde yapılması, söz konusu stelin sadece kapı çerçevesi ve pilasterleri bakımından bu tip içerisinde dâhil edilmesine imkân sağlamaktadır. Kemerin alçak kabartma şeklinde yapılmış benzer örnekleri ise Alia (Waelkens, 1986: Taf.57: 393), Pessinus (Waelkens, 1986: Taf.92: 768) ve Aizanoi (Erdoğan, 2020: 198; MAMA IX: XXIV, C194)'de görülmektedir.

Stel üzerinde özellikle alınlık üzeri ve kemer betimi içerisinde bitkisel bezemelere de yer verildiği görülmektedir. Üçgen alınlığın köşelerinde yarım palmetler yer almaktadır. Lochman tarafından palmet betimi stilistik açıdan değerlendirildiğinde MS 2. ve 3. yüzyıla tarihlenmektedir (Lochman,

2003: 79, Textabb. 14). Alınlığın tepe noktası ile yarım palmeter arasında üçgen alınlığın simasının kenarlarında yaprak sırası ve iki farklı tip çiçekten oluşan iki adet sağda ve iki adet solda olmak üzere rozet yer almaktadır. Steller üzerinde yer alan çiçek betimleri, kapı betiminin ölüm sembolizmini güçlendiren öğelerdir. Bu sembolizm doğanın öldüğü ya da yeniden doğduğu zamanı ifade eden çiçek motiflerinin yapılması şeklinde açıklanmaktadır (Wujewski, 1991: 34). Çiçek motifleri bu mevsimsel döngüleri ifade ederek, bireylerin ölüm ya da doğum zamanları ile ilişkilendirilmektedir (Düşen vd., 2016: 373). Üçgen alınlığın sol ve sağ tarafındaki rozetlerde yer alan çiçek motifi dört parçalı yaprağa sahip olması bakımından Brassicaceae familyasından Aubrieta ile benzerlik göstermektedir (Koch vd., 2017: 39). Bu çiçeğin genellikle Anadolu ve Yunanistan'da, ilkbahar mevsiminde yetiştiği bilinmektedir (Koch vd., 2017: 39). Alınlığın sağ ve sol tarafındaki diğer rozette yer alan çiçek motifleri ise Colchicaceae familyasından Colchicum (Acıbağdem) ile benzerlik göstermektedir. Çiçek altı adet pembe – mor tepeli yapraklardan oluşur ve sonbaharda yapraklarını açtıktan sonra ölmektedirler (National Plant Monitoring Scheme: Species Identification Guide, 2015: 68). Söz konusu stel üzerinde yer alan bu iki tip çiçek motiflerinin açma zamanları ölen bireyin ölüm ya da doğum zamanları ile ilişkilendirilmiş olacağı düşünülmektedir. Kemer betimi içerisinde ise, kalp yapraklı sarmaşık bezemesi ve yoğun olarak aşınmış dar ağızlı, şişkin karınlı, alçak kaideli bir vazo betimi görülmektedir. Ağız kısmında bir tıpa benzeri kapak görülmektedir. Karın kısmı aşınmış olduğu için kulplar eksiktir. Buna rağmen burada bir amphora benzeri bir kap betiminin yer alabileceği olasıdır. Benzerlerine Aizanoi ve yakın çevresinden bulunan kapı tipli mezar stelleri üzerinde rastlanmaktadır (Erdoğan, 2020: 148-150). Erdoğan tarafından beş tipe ayrılan amphora betimleri içinde, Tip 5a olarak tanımlanan dar ağızlı, kısa boyunlu, şişkin karınlı, yüksek kaideli örnekler ile benzer olmalıdır (Erdoğan, 2020: 150). Ağız kısmında tıpa şeklinde bir kapak bulunması ortak özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tip amphoraların MS 2. yüzyıldan itibaren mezar stelleri üzerinde görülmeye başladığı ileri sürülmektedir (Erdoğan, 2020: 150). Kalp yapraklı sarmaşık/kıvrıkdal bezemesi Lochman tarafından iki gruba ayrılmıştır. İlk grup kalp yapraklı kıvrıkdal bezemesi alınlık siması üzerinde yer almaktadır ve MS 90 – 165 yıllarına tarihlendirilmektedir. İkinci grup ise kapı çerçevesinde yer alan bezeme MS 145/70 yıllarına tarihlenmektedir (Lochman, 2003: 47, Textabb.10). İlk gruptaki bezeme alınlık bölümünde yer alması bakımından

stel üzerindeki bezeme ile stilistik açıdan değerlendirildiğinde bir tarihlendirmeye sahip olduğu düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen stelin, gövde üzerinde kapı betimini oluşturan panellerde aşınmalar görülmektedir. Kapı betimini oluşturan panellerden üstte yer alan iki panelin kare şeklinde, altta yer alan iki panelin ise dikey olarak işlenmiş dikdörtgen şeklinde yapıldıkları ve ölçü bakımından farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Paneller üzerinde ise, sol üst panelde; diptychon (açık kitap), stylus kabı (kalem kutusu) sağ üst panelde; kilit delikli kutu, sol alt panelde; stylus kabı, parşömen rulosu, sağ alt panelde; strigilis ampulla oleria yer almaktadır. Söz konusu stelin sağ üst panelinde yer alan yüksek ayaklı ve kilitli kutu (alabastrotheke ?), Waelkens tarafından kadınları sembolize etmek amacıyla steller üzerinde betimlenen bir nesne olarak tanımlanmaktadır. Sebaste steli üzerinde betimlenen kutu örneğinde yan tarafında ‘L’ formunda kurmalı bir anahtar çıkıntısı dikkati çekmektedir. Waelkens, alabastrotheke’nin⁴ Doryleion ve Nakoleia’da yer alan stellerde hemen hemen her zaman yuvarlak olarak işlenirken, Doğu Phrygia’da (Orkistos, Amorion, Vetissos, Philomelion) ve Batı Galatia (Pessinus)’da dikdörtgen ve yüksek ayaklı olarak görüldüğünden bahsetmektedir (Waelkens, 1986: 12, Taf.43: 289; Taf.50: 338, Taf. 85: 676). Mezar stelleri üzerinde erken dönemlerden itibaren görülmeye başlanan dikdörtgen ya da kare formunda düz ya da ayaklı kutular kadınların günlük kullanım eşyaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tür kilitli kutular ya değerli mücevherleri ya da parfüm şişelerini saklamak amacıyla kullanım gördüğü anlaşılmaktadır (Conze, 1893: Taf. XXX: 68; Taf. XXXI: 69; Taf. XXXIII: 71; Taf. XXXIV: 73; Taf. XXXV: 74; Taf. XXXVI: 78; Grossman, 2013: Pl.3: 9; Pl.7: 21; Pl.16: 53; Schmidt, 1991: Abb.16; Schmaltz, 1983: Tff. 26, 2; Pfuhl – Möbius, 1977: Taf. 69: 419; Taf.70: 429; Taf.71: 430; Taf. 71: 435; Durugönül, 2015: Kat. Nr. 64 – 66; Boardman – Kurtz, 1971:138; Waelkens, 1986: 131-143). Özellikle banyo için gerektiğinde bu tür parfüm şişelerinin “*narthecium*” adı verilen bir tür fildişi yuvarlak kutuda da taşındığı düşünülmektedir (Rimmel, 1867: 110). Ancak Sebaste stelinde kutu betimlemesinin üzerinde ya da çevresinde herhangi bir şişe (alabastron ya da unguentarium vb.) formuna rastlanılmaması alabastrotheke olarak değil de daha çok kıymetli eşyaların saklandığı bir nesne olarak

⁴ Formu bakımından tek başına güvenli bir şekilde dik duramayan alabastronların muhafaza edildiği “alabast(r)otheke” adı verilen kutu. Bu tür kutular kırmızı figürlü vazo resimlerinde kullanımda görülmektedir. Parthenon envanterlerinde ahşap malzemenen yapılmış örnekler mevcuttur. Demosthenes, ahşap örneklerine atıfta bulunarak alabastrothekeai süsleme sanatı ile uğraşan kişileri saygın meslekler arasında bahsetmektedir (Amyx, 1958: 216).

kullanıldığını düşündürmektedir. Genellikle kapı tipli mezar stellerinde panellerde kilit aynası ve kilit deliği betimi yer almaktadır. Ancak söz konusu stel üzerinde kilit aynası ve kilit deliği betimi bulunmaması, kilit delikli kozmetik ya da mücevher kutusunun bu eksikliği de karşılayan bir betim olabileceği fikrini akla getirmektedir. Sağ alt panelde yer alan strigilis⁵ ampulla olearia⁶ betimi ise Waelkens tarafından erkekleri sembolize etmek amacı ile steller üzerinde betimlenen ve Nakoleia'nın repertuarından alınan nesnelere olduğundan bahsetmektedir (Waelkens, 1986: 121, Taf.43: 289; Taf.45: 299; Taf.46: 304).⁷ Ancak köken olarak bu nesnelere Doryleion'a bağlayarak, bu nesnelere bir halka üzerinde yer alan üçlü strigilisler ve ampulla olearia'dan oluştuğunu, yıkanmak için kullanılan palaestra nesnelere olarak adlandırıldığı bilgisi edinilmektedir (Waelkens, 1986: 123). Bu nesnelere şüphesiz Antik Çağ'da ünlü yerel kaplıcalar ve termal banyolar ile ilişkilendirilmişlerdir (Waelkens, 1986: 133). Kelp ise, strigilis ve ampulla olearia betiminin steller üzerinde yoğun olarak görüldüğünü ve palaestradaki aktivitelerinin yanı sıra, şehir ortamı ile yakından bağlantılı olarak, bir şehir vatandaşının yeni elde edilen statüsünü temsil ettiğinden bahsetmektedir (Kelp, 2015: 97). Wujewski strigilis betimlerinin, yaşam ve göçüp gitme arasındaki paralellikten ortaya çıkan bir sembol olarak, doğu dinlerinde yaşamın bir tür mücadele şeklinde görülmesinden kaynaklı, iyi bir adamın bu mücadeleyi kazanması şeklinde tanımlamaktadır. Asıl olarak mezar ikonografisindeki sembolik anlamı ölen bireyin hayat mücadelesini temsil ettiği fikri öne sürülmektedir (Wujewski, 1991: 38). Panellerde görülen parşömen, diptychon, stylus kabı, gibi nesnelere betimlemeleri genellikle ölen bireylerin okuryazarlığı hakkında bilgiler vermektedirler. Ayrıca stelin üçgen alınlık ve kemer içerisinde de çeşitli betimler görülmektedir. Kemer betimi üzerinde, üçgen alınlığın birleşim yerinde yoğun olarak aşınmış muhtemelen bir omphalos ya da çiçek rozeti betimi yer aldığı düşünülmektedir (Waelkens, 1986: Taf.28: 153 – 154; Taf.57: 393).

Stelin iki tarafında yer alan ve alınlığı taşıyan pilasterlerin sütun şeklinde yapıldıkları görülmektedir. Sütun betimi İon başlığı şeklinde volütlere ve volütler arası yumurta ok dizisine sahiptir. Sütun yiv ve olukları

⁵ Palestralarda olağan araç gereç, bir halka ile bağlama geleneği özellikle Doryleion ve Nakoleia'da yaygındı (Waelkens, 1986: 133; Adapazarı örnekleri için bk. Adak ve Akyürek-Şahin, 2005: 163).

⁶ Bir tür yağ şişesi. Çok keskin bir şekilde kazınmasını önlemek için strigilis üzerine dökmek için banyolara yağ taşımak için ve diğer genel amaçlar için kullanılırdı.

⁷ Palaestra hamam ziyareti için uygun olup, Ampulla olearia, termal banyolarda kullanım içindir (Waelkens, 1986: 123).

detaylandırılmış, kaideye geçişte ise olukların dolu olarak betimlendikleri görülmektedir. Sütun şeklinde pilasterin kaide kısmı da İon sütun kaidelerine benzer şekilde Attik tipte torus ve trochilus detayının verilerek, ince işçiliğe sahip olduğu söylenebilmektedir. Pilaster üzerindeki sütun oluklarının dolu olarak işlenmesi bakımından benzer örnekler Aizanoi (Waelkens, 1986: Taf. 21: 108 – 109; Taf.22: 113, 117) ve Pessinus (Waelkens, 1986: Taf. 92: 768)'de görülmektedir.

Mezar stelinin tarihlendirilmesi, tipolojik ve bitkisel bezemelerin stilistik açıdan değerlendirilmesi ile oluşturulmaktadır. Söz konusu stelde yer alan kapı silme benzerleri Synnada MS 2. yüzyıla (Waelkens, 1986: Taf.70: 497), Amorion'da MS 2. yüzyılın 3. çeyreğine (Waelkens, 1986: Taf.77: 531) tarihlendirildiği görülmektedir. Stel, kapı çerçevesinin ve kapının her iki yanında yer alan pilasterlerin sütun şeklinde işlenişi bakımından benzerlik gösteren örnekler Aizanoi'de MS 2. yüzyıl ile MS 3.yüzyıl arasına (Waelkens, 1986: Taf.21: 109, 203, 204; Taf.22: 113, 115, 116) tarihlendirilmektedirler. Alınlık içerisindeki kemerin alçak kabartma şeklinde yapılmış benzer örnekleri ise Alia'da MS 3.yüzyıla (Waelkens, 1986: Taf.57: 393), Pessinus'da MS 2. yüzyıl ortası – MS 3. yüzyıla (Waelkens, 1986: Taf.92: 768) ve Aizanoi'da MS 2. yüzyıla (Erdoğan, 2020: 198: MAMA IX: XXIV, C194) tarihlendirilmektedirler. Üçgen alınlığın köşelerinde yer alan yarım palmetler ise Lochman tarafından MS 2. ve 3. yüzyıla tarihlenmektedir (Lochman, 2003: 79, Textabb. 14). Kemer betimi içerisinde yer alan kalp yapraklı sarmaşık/kıvrıkdal bezemesi Lochman tarafından MS 90 – 165 yıllarına tarihlendirilmektedir (Lochman, 2003: 47, Textabb.10). Formu bakımında benzer amphoralar Erdoğan tarafından MS 2. yüzyıl ve sonrasına tarihlenmektedir (Erdoğan, 2020: 148-150). Stelin sağ üst panelinde yer alan ayaklı ve kilitli kutu örneklerinin, Metropolis'te MS 2. yüzyıla (Waelkens, 1986: Taf.43: 289), Doryleion'da MS 2. yüzyıl sonu – MS 3. yüzyıl başına (Waelkens, 1986: Taf.50: 338) tarihlendirildikleri görülmektedir. Sağ alt panelde yer alan strigilis ampulla olearia betimi benzer örnekleri ise Doryleion'da MS 2. yüzyıl sonu – MS 3. yüzyıl başına (Waelkens, 1986: Taf.43: 289) Nakoleia'da MS 3. yüzyıla (Waelkens, 1986: Taf.46: 304) tarihlendirilmektedirler. Alınlığı taşıyan sütun benzeri pilasterin üzerindeki sütun oluklarının dolu olarak işlenmesi bakımından benzer örnekler Aizanoi'da MS 2. yüzyıl - MS 2. yüzyılın 3. çeyreğine (Waelkens, 1986: Taf. 21: 108 – 109; Taf.22: 113, 117) ve Pessinus'da MS 3. yüzyıla (Waelkens, 1986: Taf. 92: 768) tarihlendirildikleri görülmektedir. Tüm bu veriler ışığında stelin tipolojik ve bitkisel bezemelerin stilistik açıdan

değerlendirilmesi sonucunda Sebaste Antik Kenti'nde açığa çıkarılan stelin MS 2. – 3. yüzyıla ait olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç

Çalışmada incelenen stelin yapım malzemesi olarak orta grenli beyaz mermer kullanılmıştır. Stel, yekpare olup, tek bir mermer bloktan kapıyı, kapı kenar silmelerini ve alınlığı temsil etmektedir (Linde, 2019: 220). N. Asgari, Banaz Çayı'nın suladığı ovanın doğusunda yer alan dağlık arazinin oluşumunu mermer ve yarı mermer olarak tanımlamaktadır. Bulkaz Dağı ve kuzey uzantılarında antik mermer ocaklarının varlığı bilinmektedir (Asgari, 1982: 38). Özellikle Sivaslı, Eldeniz ve Hanoğlu Köyleri'nin bulunduğu bölgelerde yapmış olduğu çalışma ile mermer ocaklarının varlığı saptanmıştır. Payamalanı ve Sebaste'de ulaşılan mermer lahitlerin özellikle Eldeniz çevresindeki ocaklardan, Taşkesti Ocağı'ndan çıkan mermerlerle benzerlik gösterdiği bilinmektedir (Asgari, 1982: 40). Mermer ocağı bakımından zengin olan bu bölgede mermerden zengin bezeme ve ikonografîye sahip stellerin yapılmış olması, söz konusu Sebaste stelinde mermer ocağı bulunan Sivaslı'da görülmüş olmaları yerel bir atölyenin de varlığını desteklemektedir. Stel üzerinde korunan plasterlerden yivlerin yarısında içi dolu işlenmesi, dış yan yüzlerindeki kaba işçilik, kapı çerçevesinin sol üst ve iç profilinde dişli tarak izlerine rastlanması henüz atölyede son halini almadan bırakıldığını düşündürmektedir. Stelin alt kısmında kaba yontu ile işçilik göze çarparken bloğun yerleştirileceği yuvaların da açılmadan yarım kaldığı anlaşılmaktadır. Tüm bu veriler stelin Sebaste ya da yakın çevresindeki bir atölyede üretilmiş olabileceği fikrini akla getirmektedir. Ancak Sebaste steli ve Sivaslı genelinde bulunan stellerin yapılmış olduğu mermer malzemeden alınacak doku analizleri ve mermer ocakları ile olan benzerlikleri saptandığında bu varsayım daha da netleşebilecektir.

Selçukler köyü cami hafriyatında bulunan stel olasılıkla Sebaste antik kentine ait olup Roma İmparatorluk Dönemi Phrygiası'nda yaygın olarak görülen kapı tipli stel geleneğini yansıtan önemli bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Tipolojik benzerlerine hem Sebaste hem de yakın çevresindeki merkezlerde rastlamak mümkün olan stel ilk defa bu çalışma ile bilim dünyasına sunulmaktadır. Özellikle üçgen alınlık içinde alçak kemer uygulaması ile yerel Sebaste örneklerinden ayrılmakta daha çok Alia, Pessinus ve Aizanoi stellerine yakınlık göstermektedir.

Kapı betimi iki kanatlı ve dört panelden oluşmakta üst ve alt paneller arasındaki geçişler ise iç içe dikdörtgen dar çerçeveler ile sağlanmaktadır.

Bu özelliği ile de Akmonia, Eumeneia, Alia ve Aizanoi stelleri ile benzerdir. Özellikle plasterlerde Ion sütunlarına yer verilmesi Sebaste üretimi olduğu düşünülen lahitler ve kapı tipli mezar stellerinde görülmekte, yine yakın çevrede Aizanoi, Temenouthyrai ve Traianopolis'ten örneklerde de karşımıza çıkmaktadır.

Stelin üzerindeki bezeme ve mezar sahibinin kimliğine yönelik belirteçler Sebaste stelleri içinde daha önce benzeri bulunmayan ünik bir örnek olduğuna işaret etmektedir. Özellikle alınlık üzerindeki yarım palmetler arasındaki rozet motifleri ve alınlık içindeki bir vazo (amphora ?) içinden çıkan sarmaşık süslemesi Sebaste stelleri içinde ilk defa örneği görülen betimlemelerdir. Bu çalışma ile bilim dünyasına sunulan stel, benzer özelliklere sahip özgün örneklerin Sebaste'de gün yüzüne çıkarılmayı beklediğinin de habercisidir.

Stel üzerindeki kapı betiminin panellerinde yer alan nesnelere ise daha çok steli kullanan kişilerin kimliğine yönelik bilgiler içermektedir. Bunlardan sağ üstte kilitli kutu kadınlara ait günlük kullanım aracı olarak düşünülürken sağ altta yer alan ikili striglis ve ampulla olearia ise erkekler için kullanılan objeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki panelin de karşısında yer alan okuryazarlığa işaret eden rulo, diptychon ve stylus kabı gibi betimler ise mezar sahibinin olasılıkla Sebaste kentinde toplumun önde gelen statü sahibi kişilerinin varlığına işaret etmektedir. Stel, tipolojik ve stilistik özellikleri göz önünde bulundurularak MS 2. -3. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Söz konusu dönem Sebaste antik kentinin de bölgede en görkemli zamanlarının yaşandığı sürece denk gelmektedir. Öyle ki kentte bulunan yazıtlar, sikkeler, heykeller, camlar ve seramik buluntular da ağırlıklı olarak MS 2. ve 3. yüzyıla aittir (Ramsay, 1883: 409; Head, 1911: 684; Eyüpoğlu ve Taştemür 2020: 39-66; Dinç, 2021).

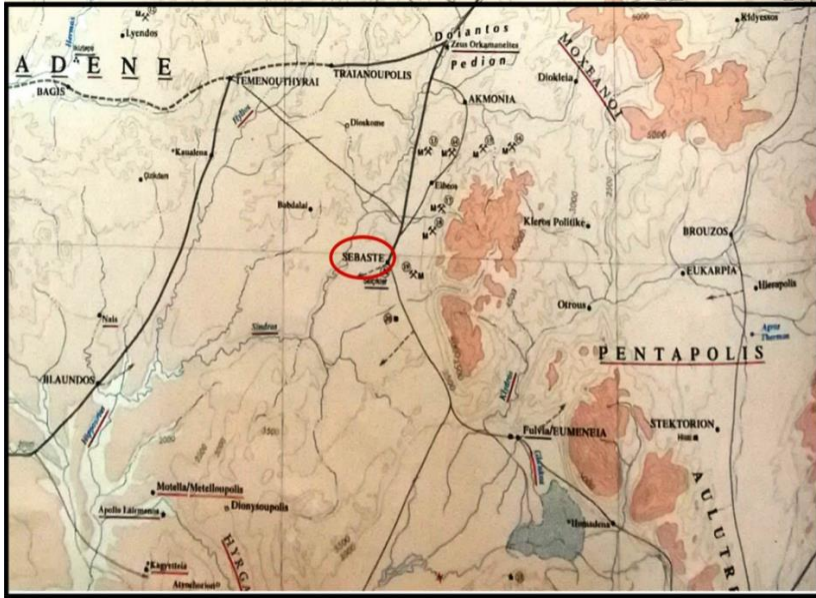
Sebaste'den kapı tipli mezar steli sonuç olarak kentin Roma İmparatorluk Dönemi Phrygiası'ndaki mezar geleneğine ışık tutmaktadır. Konu repertuarı açısından yerelde de kendi içinde farklı yaklaşımların atölyeler tarafından tercih edildiği ve bölgesel etkileşimlere açık olduğu Sebaste stelinden anlaşılmaktadır. Kentte yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen kapı tipli mezar stelleri ve bölgesel odaklı bütüncül çalışmaları içeren güncel korpus yayınları ile konunun ileriki yıllarda daha detaylı bir şekilde ele alınması planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- ADAK, Mustafa ve AKYÜREK ŞAHİN, N. Eda (2005), “Katalog der Inschriften im Museum von Adapazarı”, *Gephyra* 2, 133-172.
- AMYX, D. (1958), *Attic Stelai*, Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens, 27.4, 255 – 310.
- ASGARİ, Nuşin (1982), “Uşak Selçukler ve Çevresinden Roma Çağı Lahitleri ve Mermer Ocakları”, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XXV-2, 11-47.
- BOARDMAN, John ve KURTZ, C. Donna (1971), *Greek Burial Customs: Aspects of Greek and Roman Life*, Thames and Hudson, London.
- CONZE, Alexander (1893), *Die Attischen Grabreliefs*, Tafel – Text Band I, Verlag Von W. Spemann, Berlin.
- DİNÇ, Münteha ve TAŞTEMÜR, Emre (2017), 2016 Yılı Uşak İli Ve İlçeleri Arkeolojik Yüze Araştırması: Eski Yunan-Roma (Arkaik, Klasik, Helenistik Ve Roma Dönemi) Yerleşimleri, 35. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt (22-26 Mayıs 2017), Bursa, 243-272.
- DİNÇ, Münteha (2021), “Works of Sculpture found from Sebaste and Its Immediately Surroundings”, Ed. E. Taştëmür, M. Dinç, *SEBATE (PHRYGIA) City and Its Surrounding: Results of the Excavations 1966-1978 and The Survey 2016-2020*, (Baskıda) Ankara, 1-23.
- DURUGÖNÜL, Serra (2015), “Manisa Müzesi’ndeki Arkaik – Roma Dönemi Kabartmaları”, Ed. S. Durugönül, *Manisa Müzesi Heykeltraşlık Eserleri*, İstanbul, 27 – 98.
- DÜŞEN, Olcay, GÜRCAN, Betül, SARP KAYA, Uygur (2016), “Aizanoi Mezar Stellerindeki Bitkisel Motiflerin Değerlendirilmesi”, Ed. E. Özer, *Aizanoi II*, İstanbul, 369 – 379.
- EĞECİ HACAR, Simge (2021), The Hellenistic Pottery, *City and Its Surrounding with Excavations in the 1966-1978 and Survey Results of 2016-2020*, Ed. E. Taştëmür, M. Dinç, Ankara (Baskıda).
- ERDİNÇ, Zerrin (2020). *Aizanitis Bölgesi Mezar Taşları*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- ERTEN, Şenol (2007), *Sivash İlçesinde Araziden Yararlanma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- EYÜPOĞLU, Mehmet Ali, TAŞTEMÜR, Emre (2020), “Sebaste Antik Kenti Yüze Araştırmaları’nda Ele Geçen Terra Sigillata ve Geç Roma Kırmızı Astarlı Seramikleri’nin Ön Değerlendirmesi”, *Lycus Dergisi* 2, 39-66.

- GROSSMAN, Janet, B. (2013), Funerary Sculpture, *The Athenian Agora Vol. XXXV*, New Jersey.
- HEAD, B. V., (1911), *Historia Numorum, A Manuel of Greek Numismatics*, Oxford.
- KELP, Ute (2015), *Grabdenkmal und lokale Identität: Ein Bild der Landschaft Phrygien in der römischen Kaiserzeit*, Asia Minor Studien 74, Bonn.
- KELP, Ute (2016), “Some Remarks on Tumuli of Late Hellenistic and Early Roman Times in Phrygia and the Development of Provincial Art”, Ed. U. Kelp, O. Henry, *Tumulus as Sema: Space, Politics, Culture and Religion in the First Millenium BC*, Berlin, 601 – 612.
- KOCH, A. Marcus, KARL, Robert, DMITRY, A. German (2017), “Underexplored Biodiversity of Eastern Mediterranean Biota: Systematics and Evolutionary History of the Genus *Aubrieta* (Brassicaceae)”, *Annals of Botany* 119, 39 – 57.
- LINDE, Dies van der (2019), “Pediment Blocks in the Valley of Apollonia (Pisidia)”, *Colloquium Anatolicum* 18, 209-231.
- LOCHMAN, Tomas (2003), *Studien zu kaiserzeitlichen Grab- und Votivreliefs aus Phrygien*, Basel: Skulpturhalle.
- MAMA IX, COX, C. W. M., CAMERON, A., CULLEN, J. (1988), “*Monumenta Asiae Minoris Antiqua: Monuments from The Aezanitis*”, Vol. IX, Ed. B. Levick, S. Mitchell, J. Potter, M. Waelkens, The Society for the Promotion of Roman Studies, London.
- National Plant Monitoring Scheme: Species Identification Guide, Centre for Ecology and Hydrology, Botanical Society of Britain and Ireland, 2015
Erişim Adresi: https://npms.org.uk/sites/default/files/PDF/NPMS%20ID%20GUIDE_WEB_0.pdf
- PFUHL, Ernst, MÖBIUS, Hans (1977), *Die ostgriechischen Grabreliefs*, Text – Tafel Band I, Mainz am Rhein.
- POLAT, Gürçan (2005), “Bir Anadolu-Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü Geleneği: Tümülüs Önünde Steller ve Seremoni Alanları”, *Olba* XI, 1-24.
- RAMSAY, M. Willam (1883), “The Cities and Bishoprics of Phrygia”, *The Journal of Hellenic Studies*, 4, 370-436.
- RIMMEL, Eugene (1867), *The Book of Perfumes*, Chapman & Hall, London.
- ROOSEVELT, H. Christopher (2006), “Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia”, *American Journal of Archaeology*, 110.1, 65-91.

- SCHMALTZ, Bernhard (1983), *Griechische Grabreliefs*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Germany.
- SCHMIDT, Stefan (1991), *Hellenistische Grabreliefs*, Böhlau Verlag, Köln Wien.
- SMITH, R. R. (1988), "Phrygian Doorstones", *The Classical Review*, New Series, Vol. 38, No. 2, 349-350.
- TAŞTEMÜR, Emre (2017), "Sebaste Antik Kenti", Ed. M. R. Czichon, Ş. Söyler, B. Can – İ. Çavus, *Yüzey Araştırmaları Işığında Uşak*, Ege Yayınları, İstanbul, 83-90.
- TAŞTEMÜR, Emre ve DİNÇ, Münteha (2018), "Sebaste Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırmalarında Ele Geçen Cam Eserler", *TÜBA- KED*, 18, 63-82.
- TAŞTEMÜR, Emre ve DİNÇ, Münteha (2019) "2017 Yılı Sebaste Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması", *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, Ankara, 479-500.
- TAŞTEMÜR, Emre (2021), Sebaste (Phrygia), *City and Its Surrounding: Results of the Excavations 1966-1978 and Survey 2016-2020*, Ed. E. Taştemür, M. Dinç, Ankara (Baskıda).
- WALKEANS, Marc (1986), *Die Kleinasiatischen Türsteine: typologische und epigraphische Untersuchungen der Kleinasiatischen Grabreliefs mit Scheintür*, Deutsches Archaologisches Institut, Mainz.
- WUJEWSKI, Tomasz (1991), *Anatolian Sepulchral Stelae in Roman Times*, *Historia Sztuki nr.21*, Adam Mickiewicz University Press, Poznan.

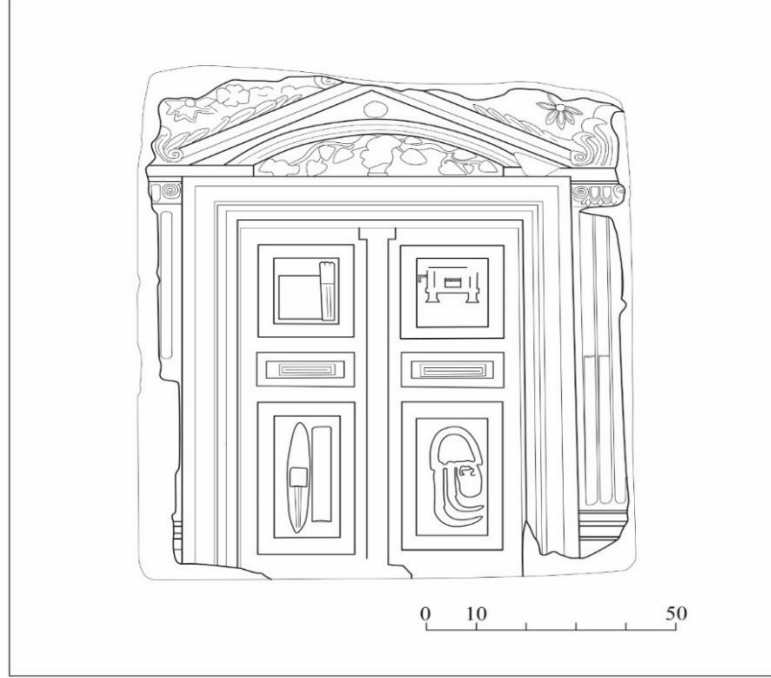

Harita 1: Sebaste ve Yakın Çevresi (Talbert 2000)

Resim 1: Sebaste Kapı Tipli Mezar Steli

SEBASTE'DEN (UŞAK) KAPI TIPLİ YENİ BİR MEZAR STELİ

Çizim 1: Sebaste Kapı Tipli Mezar Steli Çizimi